
ПОЛІТИЧНА ПОВЕДІНКА ТА СОЦІАЛІЗАЦІЯ

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.33.01>

УДК: 323.2:316.3(477)

Юрій Шайгородський,
доктор політичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи,
Інститут політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України
ORCID: 0000-0003-3281-6138; email: 23.00.01@ukr.net

ЗМІНА ЦІННІСНИХ ПРІОРИТЕТІВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ЕКЗИСТЕНЦІЙНИХ ЗАГРОЗ

У статті досліджуються процеси зміни ціннісних пріоритетів українських громадян під впливом повномасштабного російського воєнного вторгнення в Україну. Показано, що в умовах екзистенційної загрози відбуваються кардинальні зміни структури ціннісних орієнтацій, переосмислюється значущість загальнолюдських і демократичних цінностей, цінності держави та її територіальної цілісності. Наголошується на тому, що консолідація українського суспільства стала його відповіддю на російську воєнну агресію.

Здійснено аналіз морально-психологічних складових сучасних суспільно-політичних процесів. Розкрито поняття ціннісно-орієнтаційної єдності як показника рівня близькості оцінок, установок, цінностей та позицій стосовно суспільно значущих подій та процесів, ключової характеристики системи соціальних зв'язків, регулятора поведінки та орієнтира вибору поведінкових моделей в умовах екзистенційних загроз. Виокремлено чинники, які впливають на рівень ціннісно-орієнтаційної єдності громадян України. Проаналізовано структуру та динаміку змін ціннісних орієнтацій під впливом війни, виокремлено домінуючі на нинішньому етапі державотворення цінності. Показано, що основними чинниками консолідації українського соціуму в умовах екзистенційних загроз є його здатність до самоорганізації та суспільної мобілізації, впевненість у перемозі та соціальний оптимізм. Акцентовано, що спроможність суспільства до єднання та самоорганізації є результатом досвіду соціальної взаємодії, набутого в процесі становлення та розбудови громадянського суспільства в Україні, свідченням політичної зрілості громадян.

Ключові слова: російсько-українська війна, політичні цінності, ціннісні пріоритети, екзистенційні загрози, суспільна консолідація, національна єдність, політична поведінка.

Вступ. Спротив українських громадян російській воєнній агресії став смислотворчою основою суспільної мобілізації та єднання українців задля відсічі ворогові. Рівень згуртованості суспільства засвідчив усвідомлення українством цінності держави, її територіальної цілісності, цінностей свободи й незалежності та водночас – готовність захищати ці цінності зі зброєю в руках.

Повномасштабне воєнне вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 р. не лише змінило життя людей, але й позначилося на їх картині світу, на світосприйнятті, на смислах життя, на структурі ціннісних орієнтацій українських громадян. Тож **метою статті** є дослідження зміни ціннісних пріоритетів українського суспільства в умовах війни, а основним **завданням** цієї наукової розвідки – аналіз морально-психологічних складових сучасних суспільно-політичних процесів, впливу на них повномасштабного воєнного вторгнення російських військ в Україну.

Дослідження виконано з використанням **методів** загальнонаукового, філософського, системного, аксіологічного, соціологічного, політико-психологічного аналізу.

Використання цих методів уможливило, з одного боку, дослідження процесу ціннісних змін в українському суспільстві як цілісного, несуперечливого явища, з другого – визначення екзистенційного характеру цих змін та їх зумовленості у вимірі причинно-наслідкових зв'язків.

Аналіз останніх наукових публікацій засвідчив особливу увагу вітчизняних науковців до дослідження ціннісних аспектів сучасних суспільних процесів. Зміна ціннісних орієнтацій під час війни стала предметом філософських, соціально-психологічних, педагогічних, демографічних, економічних досліджень (Мишишин та Симканич, 2022; Сергієнко та Куріс, 2022; Красняк та Амонс, 2023; Шевчук, 2023; Косович, 2023 та ін.). Разом з тим, вважаємо доцільним акцентувати на екзистенційному характері ціннісних змін, які відбуваються під впливом повномасштабного воєнного вторгнення російських військ в Україну.

Результати та дискусії. Історія суспільного розвитку свідчить, що рівень національної єдності зростає в періоди екзистенційних криз, коли виникають реальні загрози ціннісним основам суспільства, державотворенню. Такими були й загальнонаціональний референдум 1 грудня 1991 р., коли громадяни України висловились на підтримку її незалежності, й боротьба за право демократичного вибору під час Помаранчевої революції, й відстоювання цивілізаційного шляху розвитку під час Революції гідності, протистояння російській агресії в Криму та на Сході України. Екзистенційною загрозою для нашої країни та всього цивілізованого світу стало повномасштабне воєнне вторгнення РФ в Україну у 2022 р. Російська воєнна агресія кардинально вплинула на рівень згуртованості українського суспільства, його ціннісно-орієнтаційної єдності як системи базових, загально визнаних цінностей людського буття.

Сукупність цінностей окремої людини утворюють її особистісну ціннісну систему. Сукупність цінностей населення країни – ціннісну систему суспільства. Безумовно, вона не є однорідною, але група домінантних цінностей визначає загальний зміст і спрямованість розвитку цієї системи, зрештою – суспільні ціннісні пріоритети. Ця ціннісно-орієнтаційна домінанта, з одного боку – сув'язна зі суспільно-політичними змінами й опосередковується ними, з другого – опосередковує їх. Під впливом зовнішніх чинників – подій, явищ, обставин тощо – ціннісні орієнтації змінюються і своєю сукупністю формують структуру домінантних суспільних цінностей. Коли мовиться про ціннісні пріоритети, йдеться про перевагу одних цінностей над іншими. Ціннісні пріоритети – соціально детерміновані, мають характер потреб і спираються на оцінку процесів і явищ, на досвід та на уявлення про належне. Ця сукупність оцінок та уявлень і є підставою для виокремлення пріоритетних цінностей. І якщо змістовно ціннісні орієнтації дорослої людини здебільшого є стабільними упродовж всього життя, то ціннісні пріоритети – змінними, зумовленими об'єктивними явищами та процесами. Важливою характеристикою ціннісних орієнтацій, як складної інтегративної мотиваційно-сислової структури особистості, як сукупності установок, мотивів, інтеріоризації моральних норм є їх здатність, через визначення ціннісних пріоритетів, – регулювати поведінку.

Принагідно зауважимо, що поняття «переоцінки цінностей», яке нині часто використовується науковцями щодо сучасних ціннісних змін, на нашу думку, є не зовсім виправданим. Очевидно, що процес «переоцінки цінностей» (ревалоризації) більшою мірою стосується переосмислення змісту, смислового наповнення того чи того явища, процесу, предмету, а відтак – і критеріїв їх оцінки. За часів новітньої української історії процес «переоцінки цінностей», наприклад, був притаманний періоду Перебудови в СРСР та періоду становлення незалежної України, коли цінності «свобода», «суверенітет», «громадянство», «права людини», «справедливість», «відповідальність», «толерантність»,

«власність» тощо наповнювалися новим змістом і набували нових оцінних ознак. Зрештою, «переоцінені» цінності «вивільнилися» від «радянських» трактувань і набули інших, багато в чому – протилежних за змістом, ознак.

Екзистенційна загроза з боку РФ спонукала більшість громадян до переосмислення сутності цінності держави та її незалежності. Соціологічні опитування воєнного 2022 р. засвідчили стрімке зростання значущості цих цінностей для українських громадян. На запитання «Як би Ви проголосували, якби сьогодні стояв вибір підтримати проголошення Незалежності України» абсолютна більшість – 97 % (86 % однозначно й 11 % скоріше) заявили, що підтримали б цей вибір. Навіть порівняно з попереднім, 2021 р., цей показник зріс з 80 до 97 %, а порівняно з 2012 р. – з 62 до 97 % (*Сімнадцяте загальнонаціональне опитування, 2022*). Тож нині, на наше переконання, йдеться не скільки про «переоцінку цінностей», скільки – про переоцінку їх «значущості та змісту», або ж – про пріоритетність цінностей в структурі ціннісних орієнтацій, адже, зрештою, цінності мають на меті забезпечити лише «найбільш охоплюючу структуру, в якій розгортається все значуще» (Rickert, 1934, p. 225).

Під впливом повномасштабного російського воєнного вторгнення пріоритетними для громадян постали цінності безпеки, свободи, територіальної цілісності, соборності та суверенітету держави, її незалежності та самостійності, її майбутнього, а також – власного майбутнього, майбутнього рідних та близьких. Свідченням цього є, зокрема, й результати соціологічних досліджень, які здійснювалися вітчизняними науковцями перед початком російської воєнної агресії та протягом восьми років до повномасштабного воєнного вторгнення РФ в Україну. Узагальнені результати цих досліджень наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Чинники тривоги та страхів населення України. Динаміка змін 2013–2021 рр. *

(Результати відповідей на запитання
«Як Ви вважаєте, чого люди бояться зараз найбільше?»)

Варіанти відповідей**	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Серед. показн. (2013–2021) **, %
Зростання цін	79,6	63,0	75,4	81,0	77,1	74,3	69,3	64,9	70,4	72,8
Безробіття	78,1	60,2	70,3	72,6	60,6	57,8	52,6	70,7	61,5	64,9
Невиплати зарплат, пенсій тощо	75,4	60,8	68,5	61,0	62,7	57,0	53,2	57,8	53,3	61,1
Війни на Сході України	-	-	-	-	-	-	-	-	46,8	46,8
Зростання злочинності	49,3	42,5	41,3	51,3	42,8	43,4	41,4	41,0	32,6	42,8
Нападу зовнішнього ворога на Україну	9,5	59,6	51,8	42,7	38,3	36,9	41,1	42,6	34,3	39,6
Зараження загрозливими для життя інфекціями (туберкульоз, СНІД тощо)	36,6	17,4	19,6	23,7	23,2	23,2	23,1	27,9	19,2	33,3
Пандемії коронавірусу (COVID-19)	-	-	-	-	-	-	-	43,8	41,8	
Зупинки підприємств	36,4	36,0	38,7	37,8	33,5	27,4	26,0	37,7	24,8	33,1
Голоду	29,8	33,4	39,0	38,8	32,6	27,3	23,6	34,6	33,1	32,5
Розпаду України як держави	14,4	45,9	29,3	32,5	27,9	25,6	28,8	28,2	20,9	28,2
Холоду у квартирі	18,4	23,7	25,6	29,4	25,0	31,3	24,0	22,5	27,0	25,2
Масових вуличних безпорядків	18,6	32,8	26,2	28,1	21,8	21,4	26,0	20,9	12,8	22,6

Варіанти відповідей**	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Серед. показн. (2013–2021) **, %
Міжнаціональних конфліктів	14,3	35,0	20,1	24,9	17,4	20,1	20,3	22,9	11,6	20,7
Встановлення диктатури в країні	18,3	16,8	17,4	20,3	17,7	19,1	12,5	12,7	13,4	16,5
Забрудненого довкілля	-	-	-	-	-	-	-	-	16,3	16,3
Напливу біженців і переселенців	7,4	13,9	15,1	20,4	13,2	12,3	10,9	11,8	13,9	13,2
Повернення до старих порядків часів застою	8,0	12,0	13,1	10,9	11,1	11,3	16,1	12,9	-	11,9
Міжрелігійних конфліктів	8,6	12,3	7,8	11,2	8,2	14,7	13,7	13,8	7,9	10,9
Наслідків катастрофи на ЧАЕС	18,6	9,2	12,2	11,9	10,6	12,2	9,0	9,2	4,7	10,8
По-справжньому нічого не бояться	4,8	1,8	0,9	1,3	3,2	3,4	3,7	3,2	2,7	2,8
Інше	1,7	5,1	3,7	3,6	1,9	0,5	1,0	0,7	0,9	2,1

* Складено за: (Українці все менше бояться безробіття, 2014; До 26-ї річниці Незалежності України, 2017; Українське суспільство: моніторинг соціальних змін, 2019; Соболева, 2021).

** Здійснено ранжування за середнім значенням показника (2013–2021 рр.).

Аналіз наведених даних засвідчує, що напередодні подій 2014 р., пов'язаних з російською агресією в Криму та на Сході країни, серед пріоритетних були здебільшого цінності соціально-економічного характеру: небезпека зростання цін та рівня безробіття, невиплат заробітної плати, пенсій тощо. Серед безпекових – найсуттєвішим був страх «зростання рівня злочинності». Ледь кожного десятого інтерв'юера турбував потенційний «напад зовнішнього ворога на Україну» (див. табл. 1, 2013 р.). Суттєво (вшестеро) цей показник зріс у 2014 р. – після тимчасової окупації Російською Федерацією АР Крим та міста Севастополя і початку воєнної агресії РФ на Сході України. В цей час втричі, на думку респондентів, зросла небезпека розпаду України як держави (див. табл. 1, 2014 р.). Загалом, під впливом подій 2014 р. суттєво зросли показники, пов'язані зі сферою громадської безпеки – побоювання масових вуличних заворушень (з 18,6 % у 2013 р. до 32,8 % у 2014 р.), міжнаціональних конфліктів – з 14,3 % до 35 % відповідно. На цьому тлі, навіть страхи, пов'язані з особистою безпекою зменшилися вдвічі (страх «зараження загрозливими для життя інфекціями», небезпека «наслідків катастрофи на атомній електростанції»).

Протягом восьми років, що передували повномасштабному російському воєнному вторгненню, в оцінках громадян поступово зростали показники ціннісних пріоритетів соціального та економічного характеру. Серед чинників тривог «небезпека нападу зовнішнього ворога на Україну» була співмірною з побоюваннями «зростання злочинності в країні» (відповідно – 34,3 % та 32,6 %), а «розпаду України як держави» побоювався лише кожний п'ятий респондент (20,9 %).

Разом з тим, після російського воєнного вторгнення в Україну в 2022 р., ціннісні пріоритети українських громадян суттєво змінилися. Прагнення матеріального добробуту поступилося прагненню збереження демократичного шляху розвитку України та її державної незалежності (табл. 2).

Т а б л и ц я 2

Динаміка змін ціннісних домінант населення України, % *

Оцінка ступеня важливості	Сума відповідей «дуже важливо» та «скоріше важливо»					
	2012	2014	2016	2018	2020	вересень 2022
Матеріальний добробут	94,5	92,3	92,4	95,4	91,0	73,3
Міцна сім'я	95,2	94,5	96,8	94,3	92,9	94,1
Державна незалежність України	70,0	80,4	82,3	81,3	80,6	97,1
Демократичний розвиток країни	67,8	74,4	75,3	79,1	70,4	94,0

* Складено за: (Українське суспільство в умовах війни, 2022)

Суспільна консолідація й відчуття єдності у протистоянні ворогу суттєво вплинули на морально-психологічний стан українців та впевненість у перемозі в цій війні. Домінантним стало відчуття надії. Про це, оцінюючи ситуацію в країні після початку великої війни, заявили 90 % опитаних громадян, й лише 5% – про відчуття розчарування. Зауважимо, що, порівняно з довоєнними часами, кількість тих, хто відчуває надію зростає, а максимальний рівень цього показника соціологи зафіксували у всіх регіонах країни (Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни, 2022). Більшість респондентів заявили також про беззастережну віру в перемогу України – 88% опитаних висловили впевненість у тому, що Україна зможе відбити напад Росії, і лише 10% опитаних не мали такої впевненості. (Прикметно, що відповідаючи на це запитання за місяць до повномасштабного вторгнення, впевненість у змозі ефективного протистояння російській агресії висловлювали 56 % опитаних, а сумнів щодо цього – 38 %).

Найвищими, за всю історію соціологічних опитувань, виявилися і показники підтримки вступу України до Європейського Союзу та НАТО: 86 % заявили про підтримку приєднання до ЄС, 76 % – за вступ України в НАТО (проти, відповідно, 65 % та 60 %, порівняно з результатами опитування за місяць до великої війни – у січні 2022 р.).

Впевненість у перемозі, соціальний оптимізм, здатність українства до суспільної мобілізації та єднання стали результатом досить тривалого, часто – суперечливого, процесу політичного розвитку, становлення в Україні громадянського суспільства, усвідомлення його ваги й значущості. Свідченням та переконливим підтвердженням цього є практика останніх десятиліть. Це й самоорганізовані громадські рухи (з регіональним представництвом) під час Помаранчевої революції та Революції гідності, й об'єднання волонтерів для допомоги добровольчим загонам у перші роки воєнного вторгнення Росії в Україну, й «позаінституційна» благодійна допомога переміщеним із тимчасово окупованих територій Сходу України та АР Крим.

З перших днів великої війни громадяни України виявили свою здатність до самоорганізації та ефективної колективної дії шляхом участі у формуванні добровольчих батальйонів, широкої долученості до волонтерської діяльності, розгортання всенародного руху з фінансової підтримки Збройних сил України, допомоги людям, які через війну Росії в Україні вимушені були покинути свої домівки. В цьому контексті, варто наголосити на тому, що за умов екзистенційної загрози країні, її незалежності та територіальній цілісності, свободі, демократичному шляху розвитку саме через самоорганізацію та суспільну мобілізацію реалізується громадська активність, єднання громадян для подолання викликів. Разом з тим, варто визнати й те, що події останнього часу довели неефективність донині наявної системи взаємодії держави з громадськістю та її інститутами. Адже першими до організації волонтерської допомоги ЗСУ долучилися

передусім не «легалізовані відповідно до законодавства» інститути громадянського суспільства, а ініціативні, об'єднані конкретною метою громадяни, «неформальні» лідери громадської думки. У критичні для країни часи боротьби з російською військовою агресією самоорганізовані громадяни, часто – долаючи бездіяльність чиновників, добровільно взяли на себе функції «провідників» суспільної консолідації. Поза будь-якими державними програмами налагодилася система збору коштів на потреби української армії, забезпечення її харчовими продуктами, ліками, військовим обладнанням і навіть зброєю. Практика засвідчила, що в умовах реальної загрози державності громадська активність, по-перше, дедалі частіше реалізується поза межами формальних інститутів, усе більше й частіше вибудовується на неформальних принципах, є соціально й суспільно корисною та спрямованою на розв'язання наявних проблем. Такі громадські об'єднання часто виникають стихійно й зорієнтовані на досягнення конкретних цілей. По-друге, наявною є тенденція (зокрема, завдяки популярності соціальних мереж та виникнення нових комунікаційних можливостей) створення неформальних громадських об'єднань за принципами мережевих структур та їх результативної взаємодії.

Героїзм військовиків та єдність українців у протистоянні ворогу, військова, фінансова та моральна підтримка всього світу наближають перемогу та посилюють впевненість в ній. А перемогою для українців, окрім повного припинення російських атак, буде повернення усіх територій України у її, визнаних міжнародною спільнотою, кордонах 1991 р. Саме такою, через 16 місяців повномасштабної війни, згідно зі щойно оприлюдненими результатами соціологічного опитування, є відповідь 83,5 % респондентів. Понад те, – порівняно з довоєнним 2021 р., вп'ятеро зріс своєрідний показник оптимізму українських громадян – навіть під час повномасштабної війни вони переконані в кращому майбутньому своєї країни (табл. 3).

Таблиця 3

Результати відповідей на запитання «Що Ви думаєте про майбутнє України?», %

	2021	2022	2023
Скоріш за все ситуація буде погіршуватись	35,0	7,7	10,8
Ситуація не буде погіршуватись, але навряд чи й покращиться	37,9	13,1	19,3
Скоріш за все ситуація буде покращуватися	13,2	76,2	66,1
Важко відповісти / Не відповіли	13,9	3,0	3,8

* Наведено за: (Соціологічний моніторинг, 2023).

Висновки. Мужність бійців українських збройних сил, стрімке формування добровольчих батальйонів із перших днів повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, долученість громадян до волонтерської діяльності та багатомільйонні пожертви на потреби ЗСУ засвідчили згуртованість суспільства, високий рівень його єднання у протистоянні ворогу, зрештою – політичну зрілість громадян. Тож, якщо погодитися з усталеним визначенням «гібридної війни»¹ як такої, ключовими елементами якої є інформаційний вплив «та пропаганда що базується на брехні, маніпуляціях та підміні понять, заперечення самого факту війни та участі РФ у ній», а основною спрямованістю – суспільна дезінтеграція, посилення внутрішніх протиріч і конфліктів, «спотворення української історії; торговельно-економічний тиск та енергетична блокада; терор і залякування громадян України; кібератаки та спроби дестабілізувати критичну інфраструктуру» тощо (наприклад, Копанчук, 2020, с. 222–223), то маємо констатувати,

¹ На нашу думку, використання поняття «гібридна війна», попри його усталеність, потребує певного уточнення, оскільки більшості війн в історії людства були притаманні елементи «гібридності», як поєднання принципово різних типів і способів ведення війни. В цьому контексті заслуговує на увагу дослідження (Berzins, 2019).

що війну «гібридну» РФ вже програла. Повномасштабне російське воєнне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. консолідувало українське суспільство. Ця консолідація стала можливою завдяки усвідомленню громадянами України цінності держави, її суверенітету і територіальної цілісності, укоріненню у свідомості загальнолюдських, демократичних цінностей і готовності їх захищати зі зброєю в руках.

Воєнна загроза кардинально вплинула на ціннісні пріоритети населення України, зумовила зміну його поведінкових моделей та їх морально-етичних основ. В цьому сенсі, перспективними й доцільними, на нашу думку, є дослідження тих чинників, які негативно впливають на рівень суспільної консолідації, а також – ролі політичних і бізнесових еліт в сучасних інтеграційних процесах та у повоєнному відновленню України.

Використані джерела:

1. Мицишин, М. М., & Симканич, Т. Ю. (2022). Зміна професійних ціннісних орієнтацій студентів-психологів в умовах війни. *Вісник Національного університету оборони України*, 2 (66), 7–78.
2. Сергієнко, Т., & Куріс, Ю. (2022). Консолідація українського суспільства в умовах військової агресії Російської Федерації проти України. *Humanities Studies*, 11 (88), 79–86.
3. Красняк, О. П., & Амонс, С. Е. (2023). Соціальні комунікації: особливості їх запровадження в період війни. *Економіка та суспільство*, 48, 97–107. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-35>
4. Шевчук, Г. Й. (2023). Національно-патріотичне виховання молоді в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології*, 5 (19), 630–635. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-630-635](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-630-635).
5. Косович, Б. (2023). Гуманізаційні цінності української економіки: виклики війни та можливості збереження. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*, 1 (107), 5–11. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-1-1>
6. *Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17–18 серпня 2022)*. (2022). Соціологічна група «Рейтинг». https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_independence_082022_xvii_press.pdf
7. Rickert, H. (1934). *Grundprobleme der Philosophie. Methodologie, Ontologie, Anthropologie*, Tübingen : Mohr Siebeck.
8. *Українці все менше бояться безробіття і безгрошів'я, і все більше – розпаду країни*. (2014). Дзеркало тижня. https://zn.ua/ukr/UKRAINE/ukrayinci-vse-menshe-boyatsya-bezrobittya-i-bezgroshiv-ya-i-vse-bilshe-rozpadu-krayini-153428_.html
9. *До 26-ї річниці Незалежності України: тенденції змін громадської думки*. (2017). Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. <http://dif.org.ua/article/do-26-richnitsi-nezalezhnosti-ukraini-tendentsii-zmin-gromadskoi-dumki>
10. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*, 6 (20), 483. (2019). Київ : Інститут соціології НАН України.
11. Соболева, Н. (2021). Чинники тривоги та страхів населення. У *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років Незалежності*, 376–391. Київ : Інститут соціології НАН України.
12. *Українське суспільство в умовах війни. 2022* : колективна монографія (2022). Київ : Інститут соціології НАН України.
13. *Загальнонаціональне опитування: Україна в умовах війни (1 березня 2022)*. (2022). Соціологічна група «Рейтинг». https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyu_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html
14. *Соціологічний моніторинг: українське суспільство після 16 місяців війни*. (2023). Київ : Інститут соціології НАН України. <https://i-soc.com.ua/assets/files/news/2022/prezentaciya-monitoringu-2023.pdf>
15. Копанчук, В. О. (2020). Обґрунтування концепції державної політики у сфері громадської безпеки в умовах гібридної війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*, 31 (70) 3, 220–225. <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.3/38>
16. Berzins, J. (2019). Not «Hybrid» but New Generation Warfare. *Russia's Military Strategy and Doctrine*, 157–184. Washington : The Jamestown Foundation.

References:

1. Myshchysyn, M. M., & Symkanych, T. Yu. (2022). Zmina profesiinykh tsinnisnykh oriientsii studentiv-psykholohiv v umovakh viiny. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 2 (66), 7–78.
2. Serhiienko, T., & Kuris, Yu. (2022). Konsolidatsiia ukrainskoho suspilstva v umovakh viiskovoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy. *Humanities Studies*, 11 (88), 79–86.
3. Krasniak, O. P., & Amons, S. E. (2023). Sotsialni komunikatsii: osoblyvosti yikh zaprovadzhennia v period viiny. *Ekonomika ta suspilstvo*, 48, 97–107. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-35>
4. Shevchuk, H. Y. (2023). Natsionalno-patriotychne vykhovannia molodi v umovakh viiny. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii*, 5 (19), 630–635. [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5\(19\)-630-635](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-5(19)-630-635).
5. Kosovych, B. (2023). Humanizatsiini tsinnosti ukrainskoi ekonomiky: vyklyky viiny ta mozhlyvosti zberezhenia. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriiia «Ekonomichni nauky»*, 1 (107), 5–11. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-1-1>
6. *Simmadtsiate zahalnonatsionalne opytuvannia: Identychnist. Patriotyzm. Tsinnosti (17–18 serpnia 2022)*. (2022). Sotsiolohichna hrupa «Reitynh». https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_independence_082022_xvii_press.pdf
7. Rickert, H. (1934). *Grundprobleme der Philosophie. Methodologie, Ontologie, Anthropologie*, Tübingen : Mohr Siebeck.
8. *Ukrainci vse menshe boiatsia bezrobittia i bezghroshivia, i vse bilshe – rozpadu krainy*. (2014). Dzerkalo tyzhnia. https://zn.ua/ukr/UKRAINE/ukrayinci-vse-menshe-boyatsya-bezrobittya-i-bezghroshiv-ya-i-vse-bilshe-rozpadu-krayini-153428_.html
9. *Do 26-yi richnytsi Nezalezhnosti Ukrainy: tendentsii zmin hromadskoi dumky*. (2017). Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva. <http://dif.org.ua/article/do-26-richnytsi-nezalezhnosti-ukraini-tendentsii-zmin-hromadskoi-dumki>
10. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin*, 6 (20), 483. (2019). Kyiv : Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy.
11. Sobolieva, N. (2021). Chynnyky tryvoh ta strakhiv naseleennia. U *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin. 30 rokiv Nezalezhnosti*, 376–391. Kyiv : Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy.
12. *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. 2022. : kolektyvna monohrafiia* (2022). Kyiv : Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy.
13. *Zahalnonatsionalne opytuvannia: Ukraina v umovakh viiny (1 bereznia 2022)*. (2022). Sotsiolohichna hrupa «Reitynh». https://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschenacionalnyy_opros_ukraina_v_usloviyah_voyny_1_marta_2022.html
14. *Sotsiolohichni monitorynh: ukrainske suspilstvo pislia 16 misiatsiv viiny*. (2023). Kyiv : Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy. <https://i-soc.com.ua/assets/files/news/2022/prezentaciya-monitoringu-2023.pdf>
15. Kopanchuk, V. O. (2020). Obgruntuvannia kontseptsii derzhavnoi polityky u sferi hromadskoi bezpeky v umovakh hibrydnoi viiny. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I Vernadskoho. Seriiia: Derzhavne upravlinnia*, 31 (70) 3, 220–225. <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.3/38>
16. Berzins, J. (2019). Not «Hybrid» but New Generation Warfare. *Russia's Military Strategy and Doctrine*, 157–184. Washington : The Jamestown Foundation.

Yurii Shayhorodskiy,

Doctor of Political Science, professor,

Deputy Director for Research, Kuras Institute of Political and Ethnic

Studies of the NASciences of Ukraine

Changing the Value Priorities of Ukrainian Citizens in the Context of Existential Threats

The article examines the processes of changing the value priorities of Ukrainian citizens under the influence of the full-scale Russian military invasion of Ukraine. It is shown that in the context of an existential threat, there are fundamental changes in the structure of value orientations, the importance of universal and democratic values, the value of the state and its territorial integrity is being rethought. It is emphasized that the consolidation of Ukrainian society was its response to Russian military aggression.

The moral and psychological components of modern socio-political processes are analyzed. The concept of value-oriented unity as an indicator of the level of closeness of assessments, attitudes, values and positions regarding socially significant events and processes, a key characteristic of the system of social relations, a regulator of behavior and a guide for choosing behavioral models in the face of existential threats is revealed. The factors that influence the level of value-oriented unity of Ukrainian citizens are highlighted. The structure and dynamics of changes in value orientations under the influence of war are analyzed, and the values dominant at the current stage of state-building are singled out. It is shown that the main factors of consolidation of Ukrainian society in the face of existential threats are its ability to self-organization and social mobilization, confidence in victory and social optimism. It is emphasized that the ability of society to unite and self-organize is the result of the experience of social interaction gained in the process of formation and development of civil society in Ukraine, and is evidence of the political maturity of citizens.

Keywords: *Russian-Ukrainian war, political values, value priorities, existential threats, social consolidation, national unity, political behavior.*

<https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2023.33.02>

УДК 316.485:355.01

Марина Остапенко,

*доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політичних наук,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: 0000-0002-4412-0229; email: m_ost@i.ua*

СОЦІАЛЬНА НАПРУЖЕНІСТЬ: ЗМІНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Стаття є аналізом змісту соціальної напруженості як характеристики стану суспільства та її динаміки в умовах війни. Окреслений феномен розглянуто як індикатор проблем у відносинах, комунікації між різними учасниками політичного і суспільного життя; як наслідок і реакцію суспільства та людини на вплив різних чинників, серед яких політичні, соціально-економічні, національні, культурні та інші. Акцентується увага на особливості прояву соціальної напруженості в умовах криз та війни. Вказано, що в українському суспільстві спостерігається нині нашарування цих умов, що викликає стан тривалої, «хронічної» соціальної напруженості. Війна кардинально змінила звичний соціальний і політичний порядок, вплинула на обмеженість реалізації функцій соціальних і політичних інститутів. Також згадані умови позначилися на психологічному стані як суспільства, так і окремих громадян, загострили почуття тривоги, страху, невизначеності тощо. Разом із цими почуттями, соціологічні дослідження фіксують в українців і почуття надії та оптимізму, які є не лише не втраченими, а є живильною основою віри в перемогу України, надають сил для продовження боротьби за право бути незалежною, демократичною державою, зміцнюють стійкість українського суспільства. Наголошується на важливості розробки шляхів мінімізації негативних наслідків і розповсюдження в суспільстві «хронічного» стану соціальної напруженості, що потребує об'єднання зусиль науковців, представників органів державної влади, медіа, громадянського суспільства. Визначаються перспективні напрями дослідження соціальної напруженості в умовах війни.

Ключові слова: *соціальна напруженість, соціальний стрес, політичний стрес, війна, громадянське суспільство, протестна поведінка, демократія.*

Вступ. Окупація частини українських земель, широкомасштабне вторгнення Росії в Україну суттєво позначилися на житті українського суспільства. Війна для українців є новою реальністю і болючим досвідом, пов'язаним із загибеллю воїнів в боях, цивільних громадян від обстрілів і насилля, втратою домівок, отриманням статусів переселенців і